

Ἡ περὶ πανεπιστημιακῆς σπουδῆς καὶ πανεπιστημίων ἐννοια φέρει εἰς τὴν συζήτησιν περὶ τοῦ τρόπου τοῦ σπουδάζειν ἥτοι τῆς μεθόδου, τῶν ὑποθέσεων τῆς πανεπιστημιακῆς σπουδῆς καὶ τοῦ πανεπιστημιακοῦ βίου.

Α. Περὶ τοῦ τρόπου τοῦ σπουδάζειν ἥτοι περὶ μεθόδου.

Ἡ ἐννοια τοῦ σπουδάζειν περιλαμβάνει ἐν ἐαυτῇ δύο τινά, τὸ ἱστορικόν, τουτέστι τὸ πραγματικόν, καὶ τὸ ἐπιστημονικόν, τουτέστι τὸ φιλοσοφικόν, καὶ τὸ μὲν ἱστορικόν μανθάνεται διὰ τῆς μνήμης, τὸ δὲ ἐπιστημονικόν διὰ τοῦ νοῦ.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ μανθάνων δὲν ἔχει ἐλευθερίαν νὰ μάθῃ κατὰ κλίσιν, ἀλλὰ πᾶσαν ἐν τῷ μανθάνειν ἐλευθερίαν ἀπόλλυτιν, ὡς ἀναγκαζόμενος νὰ μάθῃ καὶ τὰ εὐκόλα καὶ τὰ δύσκολα καὶ τὰ εὐχάριστα καὶ τὰ δυσάρεστα, φαίνεται ἡ καταναγκαστικὴ αὕτη μάθησις ὡς τι παρὰ φύσιν καὶ διὰ τοῦτο παρέχει τῷ μανθάνοντι πόνον.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ καταναγκαστικὴ αὕτη μάθησις εἶναι μάθησις τῶν καθ' ἕκαστα καὶ ἐπομένως ἀπὸ μνήμης, δὲν εἶναι μάθησις πανεπιστημιακῆ.

Ἐπειδὴ δὲ πᾶσα σπουδὴ πανεπιστημιακὴ συμπεριλαμβάνει καὶ τὸ πραγματικόν καὶ τὸ ἐπιστημονικόν, καὶ τούτων τὸ μὲν πραγματικόν ἄνευ τοῦ ἐπιστημονικοῦ εἶναι ἄψυχον καὶ σωρεία τις ὕλης ἄτακτος, τὸ δ' ἐπιστημονικόν ἄνευ τοῦ πραγματικοῦ ἄμοιρον βάσεως, πρέπει ἐν τῇ πανεπιστημιακῇ σπουδῇ νὰ ᾖναι συνδεδεμένα ἀμφοτέρω διότι ὁ μόνον τὸ πραγματικὸν μανθάνων ἔχει μόνον τὴν ὕλην, ὡς ὁ κτίστης ὁ ἔχων μόνον τὰ ξύλα, τοὺς λίθους, τὸν πηλὸν καὶ λοιπά, ὁ δὲ μόνον τὸ ἐπιστημονικὸν ὁμοιάζει τῷ ἀρχιτέκτονι, ὅστις τὸ σχέδιον τῆς οἰκίας ἔχων, τουτέστι τὴν κατὰ τὸν λόγον οἰκίαν, εἶναι τοῦ ὕλικου ἄμοιρος. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἠθλον γίνεται ὅτι ἐν τῇ πανεπιστημιακῇ σπουδῇ πρέπει ἀμφοτέρω νὰ ᾖναι ἀλληλένδετα· διότι διὰ τοῦ συνδέσμου ἀμφοτέρων φέρεται εἰς πέρας τὸ οἰκοδόμημα, τουτέστι καὶ οἱ νέοι προάγονται καὶ αἱ ἐπιστῆμαι.

Πρὸς ἐκπλήρωσιν ὅμως τοῦ σκοποῦ τούτου ἀπαιτεῖται καὶ

εὐφυΐα καὶ ἀσκήσις· διότι ὁ μὲν τὸ ἐπιστημονικὸν ἔχων εὐφυΐας δὲ στερούμενος εἶναι περιωρισμένος πάντοτε, ὁ δ' εὐφυΐαν μὲν ἔχων τοῦ ἐπιστημονικοῦ ὁμῶς ἄμοιρος εἶναι οὔτε ἀνεξαρτησίαν νὰ ἔχη οὔτε τι συστηματικὸν νὰ παραγάγῃ δύναται· ὁ δ' ἀμφότερα ἔχων, τουτέστι καὶ εὐφυΐαν καὶ ἐπιστήμην, πάλιν ἀνευ ἀσκήσεως εἶναι ἐλεεινός· διότι καὶ αὐτὸς ὁ δημιουργικὸς νοῦς ἀνευ ἀσκήσεως οὔτε ἐργάζεται οὔτε ἐπεξεργάζεται τι ὅλον, ἀλλὰ μέρος μόνον καὶ διὰ τοῦτο ἐλλιπῶς· ἀσκούμενος δὲ ὁ ταῦτα ἔχων ἐργάζεται καὶ ἐπεξεργάζεται τι ὅλον, τουτέστι τέλειον.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ μόνον τὸ πραγματικὸν μαθημάτων μαθητὴς μόνον τὰ καθ' ἕκαστα, ταῦτα δὲ μόνον διὰ τῆς μνήμης, λησιμονεῖ ταῦτα ταχέως, ὡς ὁ τὸ τοῦ Πυθαγόρου θεώρημα λ. χ. διὰ τῆς μνήμης μαθὼν εἶναι ὡς εἰ μὴ ἔμαθεν αὐτό. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἢ ἀπὸ μνήμης μάθησις εἶναι μάθησις μηχανικὴ, ἀδύνατον εἶναι ὁ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον σπουδάζων νὰ γείνη ἐπιστήμης τινὸς κάτοχος· καὶ ἐπειδὴ αὐτὴν δὲν δύναται νὰ οικειοποιηθῇ, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτὴν καὶ ἐν τῇ βίῳ ὀρθῶς. Ἐντεῦθεν δὲ γίνεται φανερόν ὅτι πλανῶνται οἱ λέγοντες ὅτι ὁ μαθητὴς δὲν πρέπει νὰ σπουδάζῃ ἐν τῇ πρακτικῇ βίῳ· διότι ὅστις δὲν ἐξακολουθεῖ τὴν αὐτοῦ μάθησιν ἀσκούμενος καθ' ὅλον τὴν βίον καθίσταται ἀνίκανος καὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνάξιος καὶ ὑπηρέτης τῆς πολιτείας ταπεινός (1).

Δὲν ἀποκτᾶται ἡ δὲ ἐπιστήμη οὐδὲ διὰ τρόπου δημώδους, ὡς ὀρθῶς ὁ Σκελλίγγιος παρατηρεῖ (2)· διότι οὗτος ὁ τρόπος, εἰ καὶ δύναται κατὰ τι τὰς ἐπιστήμας νὰ καταστήσῃ καταληπτάς, παρέχων ὁμῶς φόβους κόπων παράγει χαιρότητα καὶ ἐπιπολαιότητα ἐν ταῖς ἐπιστήμασι, καὶ τὸν σπουδάζοντα ἀποπλανᾷ τοῦ σκοποῦ τῶν ἐπιστημῶν.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ διὰ τῆς μνήμης ἀποκτωμένη μάθησις, καθὼ

(1) Scheidler S. 68.

(2) *ub. Methode eccl.* 3. Vorlesung.

μηχανική, δὲν εἶναι πανεπιστημιακή, πρέπει μετ' αὐτῆς νὰ συνδέηται ἡ ἐπιστημονική· διότι αὕτη διὰ τοῦ νοῦ ἀποκτωμένη δὲν λησμονεῖται, ἀλλὰ διαμένει, ὡς καλῶς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (3) ὅτι τὰ καθ' ἕκαστα δοξάζομεν ἀπλῶς, τὸ δὲ καθόλου νοοῦμεν.

Τοῦτ' αὐτὸ ἐπιβεβαιοῦν καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ Μένωνι λέγων « αἱ ἀληθεῖς δόξαι πολὺν χρόνον οὐκ ἐθέλουσι παρῆμεναι, ἀλλὰ δραπετεύουσιν ἐκ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε οὐ πολλοῦ ἀξιαί εἰσιν, ἕως ἄν τις αὐτὰς δῆσῃ αἰτίας λογισμῶ· ἐπειδάν δὲ δεθῶσι, πρῶτον μὲν ἐπιστῆμαι γίνονται, ἔπειτα δὲ μόνιμοι ». Καὶ ἐν τοῖς ἀναλυτικοῖς ὑπτέροις ὁ Ἀριστοτέλης λέγει ὅτι, ἐπειδὴ τὸ μέσον, τὸ αἷτιον, ἐν τῷ νῷ, τὸ δὲ καθ' ἕκαστον ἐν τῇ μνήμῃ ὑπάρχει, ὁ ἔχων τὸ μέσον, τὸ αἷτιον, καὶ γινώσκει καὶ δὲν λησμονεῖ. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ τὸ πραγματικὸν τῆς ἐπιστήμης μαθὼν μόνον διὰ τῆς μνήμης τοῦτο μαυθάνει, εἶναι ἀνίκανος οὗτος νὰ οικειοποιηθῇ ὅσα ἔμαθε καὶ κρίσεις νὰ ἐπιφέρῃ ὀρθὰς ἐπ' αὐτῶν καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ ταῦτα ὀρθῶς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ τὸ ἐπιστημονικὸν ἔχων δύναται νὰ πράξῃ ταῦτα, γίνεσθαι φανερόν ὅτι μόνος οὗτος ἐποπτεύων τὸ ὅλον, ὡς γινώσκων καθ' ἅρᾳν, κρίσιν ὀρθὴν καὶ μέθοδον κτησάμενος, δύναται νὰ ἀναπτύξῃ αὐτὸ ὀργανικῶς καὶ ἐκ τῶν ἀρχῶν τῆς ἐπιστήμης νὰ παραγάγῃ καὶ τὴν μορφήν· ταῦτα δὲ δυνάμενος δημιουργεῖ καὶ δημιουργῶν περὶσταται ἀληθῆς τοῦ Θεοῦ εἰκῶν, ὄντως ἄνθρωπος.

Ὅστις ὁμῶς τὴν αὐτοῦ ἐπιστήμην σπουδάζει ὡς μέσον ποριστικὸν καὶ ὡς τοιαύτην μετέρχεται, οὐδόλιως τούτῳ ἐνδιεφέρει ἡ ἐπιστήμη, εἰ μὴ καθ' ὅσον μόνον εἰς ἰδίαν αὐτοῦ ἀποβλέπει ὠφέλειαν.

Ἐάν δ' ἡ ἐπιστήμη μέσον ποριστικὸν ἐκληφθῇ, τότε ὁ μὲν πλοῦτος λαμβάνει ὑπόληψιν, ἡ δ' ἐπιστήμη ἀτιμάζεται· τότε ὁ ὑπάλληλος δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸ ἀξίωμα, ἀλλ' εἰς τὸν μισθόν· τότε αἱ θέσεις γίνονται ἐμπορεύματα. Πῶς ὁμῶς δύναται τότε

(1) Περὶ ψυχῆς Γ', 7.

ὁ δικαστής νὰ ᾔηται δίκαιος καὶ ὁ ὑπάλληλος τίμιος; Ἐὰν ἡ ἐπιστήμη ἐργολαβία λογίζεται, ποῦ ὁ ἱερός τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν πανεπιστημίων σκοπός; Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ σπουδάζων τὴν ἐπιστήμην αὐτοῦ ὡς μέσον ποριστικὸν δὲν ἔχει ἄλλο συμφέρον ἢ τὴν ὠφέλειαν, ὁ τοῦτο ἄρα μόνον ἔχων καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὸ πραγματικὸν μόνον μαθημάτων καὶ μάλιστα τὸ ἀπολύτως ἀναγκαῖον πρὸς τὰς διατεταγμένας ἐξετάσεις εἶναι ἀνίκανος, ἅτε τοῦ ἐπιτημονικοῦ στερούμενος, νὰ οικειοποιηθῇ τὰ ὅσα ἐμαθε καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτὰ ὀρθῶς· καὶ ἐπειδὴ οὗτος οὐδέποτε τὴν ἐπιστήμην αὐτοῦ δύναται νὰ πλουτίσῃ μὲ νέας ιδέας οὐδ' ὡς ὅλον νὰ περιλάβῃ αὐτήν, δὲν εἶναι ἱκανὸς οὔτε ἑαυτὸν οὔτε αὐτήν νὰ προαγάγῃ, ἀλλὰ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης αὐτοῦ ἐγκαταλειπόμενος οὐ μόνον εἰς οὐδὲν συντελεῖ, ἀλλὰ καὶ τὸν κύριον τοῦ ἀνθρώπου χαρακτήρα καὶ τοῦ ἀληθῶς πεπαιδευμένου ἀπεκδύεται καὶ ἐχθρὸς μᾶλλον τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν ἐπιστημόνων γενόμενος τὸν λοιπὸν βίον μισῶν τε καὶ λοιδορῶν τοὺς λόγους διατελεῖ (1).

Β'. Περὶ τῶν ὑποθέσεων τῆς πανεπιστημιακῆς σπουδῆς.

Ἢ ἐκβάσις δὲ τῆς σπουδῆς τῶν τοιούτων ἀνδρῶν κρέμαται κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ἐκ τοῦ εἴδους καὶ τοῦ βαθμοῦ τῶν προπαρασκευαστικῶν γνώσεων, ἃς οὗτοι φέρνουντες ἐκ τῶν γυμνασίων εἰσέρχονται εἰς τὸν περίβολον τοῦ πανεπιστημίου.

Αἱ προπαρασκευαστικαὶ ἕμεις αὗται γνώσεις ὡς γνώσεις τῶν καθ' ἕκαστα καὶ διὰ τοῦτο μηχανικαί, ὡς εἶναι ἀληθῶς ὅλα τῶν γυμνασίων τὰ μαθήματα, δὲν δύνανται, οὐδ' εἶναι φρόνιμον νὰ μεταδοθῶσιν ἐν πανεπιστημίοις, πρὶν ἢ μυηθῶσιν οἱ νέοι εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ εἰς τὸ πνεῦμα αὐτῶν· καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει ἡ ἐν πανεπιστημίοις σπουδὴ τῆς τῶν γυμνασίων, ὅτι ἐν πανεπιστημίοις αἱ ἐπιστήμαι παραδίδονται ἐν συνοχῇ μετὰ τῆς ἐπιστήμης τῆς τοῦ ὅλου συναχῆς· ἄλλως ἡ πανεπιστημιακὴ σπουδὴ εἶναι ἀνωφελής.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ γυμναστικὴ σπουδὴ ἔχει μεγίστην ἐπιρροήν

(1) Πλάτωνος Φαίδων, 90. καὶ Schelling 3. Vorlesung.

εις τὴν πανεπιστημιακὴν, δὲν πρέπει οὐδὲ αὕτη νὰ παραμεληθῆται· διότι αἱ ἐπιστῆμαι ἐν πανεπιστημίοις χρήζουσι τῶν προπαρασκευαστικῶν τούτων γνώσεων ὡς μέσων βοηθητικῶν.

Αἱ γνώσεις ὁμῶς αὗται ἐν μὲν τοῖς γυμνασίοις σπουδάζονται μηχανικῶς, τούτέστιν ἀπὸ μνήμης, ἐν δὲ τοῖς πανεπιστημίοις, ἐν οἷς πρέπει ἡ νεότης νὰ ἐνδιετρίβῃ ἕως οὗ καταλάβῃ ἑαυτὴν κάτοχον ἐπιστήμης τινὸς ἢ κλάδου αὐτῆς, αἱ ἐπιστῆμαι διὰ τοῦ νοῦ σπουδαζόμεναι ἀναπτύσσονται κατ' ἀρχάς, εἶναι καὶ μάλιστα τοῦτο ἀναγκαῖον· διότι ἡ ἀπὸ μνήμης σπουδὴ δὲν εἶναι ἱκανή, ὡς εἴρηται, οὔτε ἐπιστήμονας νὰ σχηματίσῃ μεγάλους· οὔτε πολιτικούς οὔτε τὰς ἐπιστήμας καὶ τὸν βίον νὰ προάγῃ ἀλλ' ἀνθρώπους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μηχανικούς.

Καὶ ὑπὸ ταύτην τὴν μηχανικὴν ἔποψιν, ὑφ' ἣν αἱ ἄλλαι ἐπιστῆμαι, ἐτ'σπουδάζοντο καὶ αἱ γλώσσαι· διὸ καὶ οἱ σπουδάζοντες αὐτὰς μηχανικῶς δὲν ἦσαν ἄξιοι τοῦ ὀνόματός τοῦ φιλολόγου· διότι τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐν πανεπιστημίοις εἶναι ἀνώτερον τοῦ ἀπλῆος μηχανικοῦ, καὶ δὲν πρέπει οὔτε ὁ τρόπος τῆς ἐρμηνευτικῆς νὰ ἦναι μηχανικῆς οὔτε ὁ τῆς τοῦ κειμένου ἐπιδιορθώσεως, ὃν ὁ Σχελλίγγιος (ἐν τῇ γ' παραδόσει) νεκρικὸν ἀποκαλεῖ.

Καὶ ἂν ὁ τρόπος οὗτος ψέγηται, ἡ γνώσις ὁμῶς τῶν γλωσσῶν θεωρεῖται τὰ μάλιστα ἀναγκαῖα, ἰδίως δὲ τῆς ἐλληνικῆς καὶ λατινικῆς· διότι αὗται, ὡς βαθμιδῆς ἀναγκαῖαι τῆς ἐπιστημονικῆς ἀναπτύξεως, εἰσάγουσι τὴν νεότητα εἰς τὰς ἀξιολογώτερας τῆς μαθήσεως πηγὰς καὶ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸ πνεῦμα μορφώνουσιν (1). Ἡ δὲ μητρικὴ γλώσσα, τὸ ἱερώτατον παντὸς ἔθνους κτῆμα, πρέπει νὰ σπουδάζεται ἀναπορεύτως, ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ἡ μὲν Γερμανικὴ καὶ Ἀγγλικὴ διὰ τὴν ἐπιστήμην, ἡ δὲ Ἰταλικὴ διὰ τὴν τέχνην, ἡ δὲ Ἰαλλικὴ διὰ τὸν πρακτικὸν βίον.

(1) W. V. Humboldt ubi die Kawisprache I. S. XI, III.

Οὐχ ἦττον δὲ ἀναγκαῖα εἶναι καὶ ἡ γνῶσις τῆς μαθημα-
τικῆς· διότι ἐξασκοῦσα τὸν νοῦν λογίζεται ὡς ἡ πρώτη εἰς
φιλοσοφίαν παρασκευή (1).

Καὶ ἡ γνῶσις δὲ τῶν ἀρχῶν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὀρυ-
κτολογίας, βοτάνικῆς, ζωολογίας, γεωγραφίας καὶ φυσικῆς,
ἀπαιτεῖται, ἵνα διὰ τῆς τούτων σπουδῆς ἐγείρηται εἰς τὰς
τῶν νέων ψυχὰς κλίσις πρὸς αὐτὰς καὶ ἔρως πρὸς τὴν ἐπι-
στήμην (2).

Ἐπειδὴ ὁμῶς πρὸ τοῦ 18 ἢ καὶ τοῦ 20 ἔτους ἡ νεότης δὲν
συνκλιθάνεται συνηθῶς ἔρωτα πρὸς τὴν ἐπιστήμην, δὲν πρέπει
νὰ μεταβαλῆ εἰς τὸ πανεπιστήμιον πρότερον, ἀλλ' ἐνδιατρί-
βουσα κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἐν τοῖς γυμνασίοις νὰ ἀσχο-
λῆται περὶ τὰς γλώσσας· διότι ἡ πρὸ τούτου τοῦ χρόνου εἰς
τὸ πανεπιστήμιον εἴσοδος φέρει παραμέλησιν καὶ διάστρέφει
τὴν χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας καὶ ἐπαυξάνει τὰ νεανικὰ ἔργα. Ἐ-
πειδὴ ὁμῶς ἡ κλίσις πολλάκις δὲν φαίνεται πρότερον ἢ μετὰ
τὸ ἀποτέλεσμα τῶν σπουδῶν ἐν πανεπιστημίοις, πρέπει διὰ
τοῦτο νὰ μὴ εἰσπηδῶ τις τοσοῦτον εὐκόλως εἰς τὸ πανεπι-
στήμιον καὶ ἀμέσως νὰ παραδίδηται εἰς τὴν σπουδὴν ἰδίως
τινὸς ἐπιστήμης· διότι τότε καὶ οἱ κόποι ἀποβαίνουσι μά-
ταιοι, καὶ τὸ ἐπάγγελμα ἀτιμάζεται, καὶ ἡ ἐκλογή τῆς ἰδίας
ἐπιστήμης ἀποτυχοῦσα μέγιστον λογίζεται ἀμάρτημα πρὸς
τὸ ἱερὸν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς πολιτείας.

Τὸ δὲ ζήτημα ποῦ πρέπει νὰ σπουδάζῃ ἡ νεότης δὲν ἔχει τι
τὸ δυσχερὲς πρὸ χειρὸν ἀλλὰ τὴν λύσιν ὅτι ἐν πανεπιστη-
μίῳ. Καὶ εἰ μὲν πολλά εἰσι τὰ πανεπιστήμια, ἐν ἐκείνῳ πρέ-
πει νὰ σπουδάζωσιν, ἐν ἑρ' διάσημοι ἄνδρες ἐνδιατρίβουσιν· εἰ
δὲ ἐν μόνον, τότε ὠφέλιμον ἡ νεότης νὰ ἀποπερατόνη τὰς
σπουδὰς αὐτῆς ἐν αὐτῷ· διότι μεταβαίνουσα εἰς ἄλλα πρότε-
ρον, τουτέστι πρὸ τῆς τῶν σπουδῶν ἀποπερατώσεως, διακό-

(1) Πλάτων Πολιτ. Ζ'. 820.

(2) Niemeyer Grundsätze der Erziehung und des Unterrichts II Bd.
S. 711 καὶ 728.

πτει αὐτάς καὶ μέθοδον ἀλλάττουσα δὲν ὠφελείται, ἀλλὰ συγ-
χέεται ἢ κεφαλή αὐτῆς· μετὰ δὲ τὴν ἐν τῷ τῆς πατρίδος ἀ-
ποπεράτωσιν αὐτῶν ἢ μετάβασιν αὐτῆς εἰς ἄλλα εἶναι καὶ ὠ-
φέλιμος καὶ ἀναγκαία· διότι αὕτη συντελεῖ καὶ εἰς γενικὴν
μόρφωσιν καὶ εἰς βελτίωσιν τῶν ἠθῶν αὐτῆς (1).

Εἰς τὰς ὑποθέσει δὲ τῆς πανεπιστημιακῆς σπουδῆς ἀνα-
φέρεται καὶ ἠθικὴ καὶ ὀρησκευτικὴ ἀγωγή καὶ καλὴ τοῦ χρό-
νου χρῆσις καὶ ὑγεία καὶ περιουσία· διότι ἡ μὲν ἠθικὴ καὶ
ὀρησκευτικὴ ἀγωγή ἀναπληροῖ τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν κλίσιν
ὀρίζουσα χρησιμεύει ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ καὶ ὡς παράδειγμα·
ἡ δὲ ὑγεία εἶναι μέσον εἰς ἀπομάκρυνσιν τῶν ἐκ τῆς μελέτης
κακῶν ἀποτελεσμάτων καὶ διατήρησιν τοῦ σώματος ἀκμαίου·
ἡ δὲ περιουσία χορηγεῖ τὰ ἀναγκαῖα μέσα εἰς τὴν σπουδὴν,
ἀν καὶ πολλάκις ἡ μὲν ἀνέχεια καλόν, ὁ δὲ πλοῦτος κακὸν
φκίγεται· διότι οἱ διασημότεροι ἥρωες τῆς ἐπιστήμης ἀνα-
φέρονται ὅτι πρὸς τὴν ἡυστυχίαν ἐπάλαιον, καὶ κατὰ τοὺς
ἀρχαίους χρόνους πλεῖστοι καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους ὁ Ἔυνος,
ὁ Ἐρδερὸς, ὁ Ἰωάννης Παῦλος Ῥίχτερὸς, ὁ Φίτςσιός, ὁ Φίλχθιος
καὶ πολλοὶ ἄλλοι· ἡ δὲ τοῦ χρόνου καλὴ χρῆσις λογίζεται
ἀναποφεύκτως ἀναγκαία· διότι ὁ ἀπολεσθεὶς χρόνος δὲν δύνα-
ται πλέον νὰ ἀναπληρωθῇ. Ὅτι δὲ ἐπιμέλεια ἀπαιτεῖται, τοῦτο
καὶ παισὶν ἐστὶ δῆλον· διότι τῇ ἐπιμελείᾳ, κατὰ τὸ ἀρχαῖον
λόγιον, πάντα δοῦλα γίνονται· καὶ τοῦτο εἶναι ὀρθόν· διότι
ἡ μὲν ἐπιμέλεια καὶ τὰ δύσκολα ποιεῖ εὐκόλα, ἡ δ' ἀμέλεια
καὶ τὰ εὐκόλα δύσκολα· καὶ διὰ τοῦτο πρέπει ἡ νεότης νὰ
φειδῆται χρόνου καὶ νὰ μὴ δάπανῃ αὐτὸν εἰς οὐδενὸς λόγου
ἄξια καὶ ποταπὰ ἔργα ἀλλ' εἰς τὴν σπουδὴν.

Ἐπειδὴ ὁμοίως ἢ ἐπίπονος καὶ μακρὰ μελέτη τὸ σῶμα κα-
ταπονεῖ, εἶναι ἡ ἀλλαγὴ τῆς μελέτης ἀναγκαία, καθ' ὅσον εἰς
ἀνακούφισιν συντελεῖ· ἡ ἀνάπαυσις ὁμοίως δὲν πρέπει ὑπὲρ τὸ
δέον νὰ παρατείνηται, ἀλλὰ μόνον καθ' ὅσον εἰς τὸ νὰ λάβῃ τις
νέας δυνάμεις ἐπαρκεῖ.

(1) Scheidler §. 67 καὶ 68.

Πίστα δὲ ἀναπτύξεως ἀναγκαῖα θεωροῦνται καὶ αἱ ἐορταὶ καὶ αἱ διακοπαὶ πρὸς ἐπανάληψιν καὶ μελέτην τῆς ἰδίας ἐκάστου ἐπιστήμης· διότι κατ' αὐτὰς συνεχίζει τῶν νέων ἕκαστος τὰ διαμεμελισμένα τῶν παραδόσεων μέρη, καὶ ταυτοχρόνως δύναται νὰ ἀναγνώσῃ καὶ περὶ τῆς ἐκυτοῦ ἐπιστήμης συγγράμματα.

Πλέον δὲ ἀναπτύξεως συντελεστικὸν εἶναι καὶ ἡ εἰς ἄλλους τόπους καὶ πόλεις μεταβάσις· διότι οὕτω μανθάνουσιν οἱ νέοι τὰ ἥθη, τὸν τρόπον τῆς τῶν ἄλλων σκέψεως καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ ὠφέλιμα. Ἐὖ πάντων δὲ συντελεστικώτερον τῇ νεότητι μέσον εἶναι αἱ πανεπιστημιακαὶ παραδόσεις:

Ἐπειδὴ δὲ ἡ προφορικὴ παράδοσις διδάσκει, διευκολύνει καὶ ὁδηγεῖ τοὺς νέους εἰς τὴν ὀρθὴν ὁδόν, εἶναι τὸ οὐσιωδέστατον παντὸς πανεπιστημίου, μάλιστα δὲ εὐμέθοδος οὔσα· διότι οὕτω παράγει μάλιστα ἀληθῆ, γινώσιν βέβαιον καὶ κρίσιν ὀρθήν.

Ἢ δὲ ἀναγνώσεως ὅμως τῶν τετραδίων ἢ ὑπαγορευσεῶς παράδοσις δὲν εἶναι βεβαίως ὀρθή· διότι καθιστᾷ τὸν ἀκροατὴν μηχανήν· ὅταν ὅμως ὁ καθηγητὴς δὲν ἔχη τι ἴδιον ἐγχειρίδιον ἐκδοσμένον ἢ δὲν εὕρισκῃ ἄλλου τινὸς κατάλληλον νὰ συστήσῃ ἢ εὕρισκων δὲν δύνηται διὰ τὴν ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἀγνοίαν τῶν ξένων γλωσσῶν; τότε εἶναι ἀδύνατον νὰ γείνη ἄλλως (1).

Ἢ ἀπλῆ ἀκρόασις εἶναι μὲν βελτίων τοῦ γράφειν ἐν παραδόσει, τὸ σημειοῦν ὅμως τὰς οὐσιώδεις μεταβάσεις ὠφέλιμον· καθ' ὅσον ὁ μαθητὴς συνδέων αὐτὰς μετ' ἀλλήλων τηρεῖ συνέχειαν καὶ γίνεται δι' αὐτῆς τῶν παραδόσεων ἐγκρατής. Ὁ δὲ καθηγητὴς, ὡς εἶπομεν, ὀφείλει νὰ διδάσκῃ ἐν συνεχείᾳ, καὶ μάλιστα ἐν συνεχείᾳ ὀργανικῇ, καὶ τὸ ἀναγκαῖον, οὐχὶ ὅμως θεωρικῶς καὶ ἐπιβαρύνων τὸν ἀκροατὴν μὲ μέγα πλῆθος τῆς ἐπιστήμης, ὡς ἀνωφελοῦς τούτου ἀποβαίνοντος, ἀλλ'

(1) Περὶ τούτου ὠφελίμους παρατηρήσεις ἐμπεριέχει τὸ τοῦ Δ. Στρούμπου Μῆλλον ἦτοι τὸ περὶ ἀνατροφῆς καὶ παιδείας περὶ 70—80· καὶ ὁ Ὁδηγὸς τοῦ Ἄθ. Γεντοπούλου σελ. 78—81.

ὡς ὁ Σχελλίγγιος λέγει (1), προκαλῶν τοὺς ἀκροατὰς ὡς μάρτυρας τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ τρόπου τῆς γενέσεως αὐτῆς· διότι ταῦτα καθιστῶσι τοὺς ἀκροατὰς ἰκανωτέρους εἰς προαγωγὴν τῆς ἐπιστήμης ἢ ἡ ἀπλή γνῶσις τῶν ἐξαγομένων.

Αἱ δὲ παραδόσεις πρέπει νὰ ἄρχωνται ἀπὸ τῶν γενικῶν ἐπιστημῶν, καὶ ἐν ταῖς εἰδικαῖς πρέπει τὸ γενικὸν αὐτῶν μέρος νὰ προηγῆται τοῦ ἰδίου καὶ τὸ εὐκόλον τοῦ δυσκόλου.

Ἐπειδὴ δὲ ἐν πανεπιστημίοις δύο, τρεῖς καὶ πλείονες καθορηται τὴν αὐτὴν ἐπιστήμην διδάσκουσιν ἢ μόνον κλάδον τινὰ αὐτῆς, διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς πανεπιστημιακῆς σπουδῆς, ὡς εἴρηται, ἀποβλέπει εἰς τὴν προαγωγὴν καὶ τῶν νέων καὶ τῶν ἐπιστημῶν, τῶν δὲ καθηγητῶν οἱ μὲν εἰσι προβεβηκότες, οἱ δὲ μέσοι, οἱ δὲ νέοι, καὶ οἱ μὲν προβεβηκότες κατὰ τὸ πλεῖστον στάσιμοι, οἱ δὲ νέοι, ἵνα λάμψωσι, παραδίδουσι μόνον τὰ ἐχυτοῖς χρήσιμα καὶ οὐχὶ τὰ τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τῇ νεότητι ἀνγκαῖα, εἶναι φρόνιμον οἱ νέοι νὰ ἀκροῶνται τῶν μέσων· διότι ἐκ μὲν τῶν νέων δὲν μανθάνουσι τὸ ἀναγκαῖον, ἐκ δὲ τῶν προβεβηκόντων ἐλλιπῶς (2).

Καθ' ὅσον δὲ τὴν χρῆσιν τῶν παραδόσεων ἀφορᾷ, ἀπαιτοῦνται τρία τινά, προμελέτη, προσοχὴ κατὰ τὰς παραδόσεις καὶ ἐπανάληψις· διότι ἡ μὲν προμελέτη ποιεῖ τὸν ἀκροατὴν πρὸς κατάληψιν τῆς παραδόσεως ἐπιτήδειον ἢ δὲ προσοχὴ νὰ ἐννοῇ τὴν ὀργανικὴν τῶν μερῶν μετ' ἀλλήλων συνάφειαν, ἢ δ' ἐπανάληψις, μάλιστα δὲ μετὰ πολλῶν, καθιστᾷ αὐτὸν ἰκανὸν νὰ οικειοποιηθῆται τὰς παραδόσεις· διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖται καὶ τοῦ χρόνου τακτοποίησις καὶ τῶν παραδόσεων τακτικὴ ἐπίσχεσις (διότι ἄνευ αὐτῆς ἢ μὲν συνέχεια διακόπτεται, ἢ δὲ γνῶσις καθίσταται ἐλλιπής) καὶ ὀρθὴ καὶ σκόπιμος προμελέτη τε καὶ ἐπανάληψις.

Δὲν ἀρκεῖ ὁμῶς νὰ ἀκροᾶται μόνον ὁ μηθητής καὶ νὰ μαν-

(1) Einl. in die Phil. der Myth. I. Vorlesung.

(2) Goethe aus meinem Leben. Buch. 6.

Θάνη τὰ ὅσα ἀκροᾶται, τὰ ὅποια οὔτε πολλά πρέπει νὰ ἦναι οὔτε ἀτάκτως νὰ ἀκούωνται, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀσκηταὶ διὸ καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, εἰς ἀναγέννησιν τῆς ἐπιστήμης διὰ συγκροτήσεως ἀνδρῶν ἱκανῶν εἰς ἐπεξεργασίαν αὐτῆς τε καὶ τῶν μελῶν αὐτῆς καὶ εἰς μεθοδικὴν ἐξάσκησιν καὶ μετάδοσιν αὐτῆς, διετάχθησαν μαθηματὰ τινὰ πρακτικά, τὰ ἐπαύληπτικά δηλονότι, τὰ συνδιάλεκτήρια, ἐν οἷς οἱ μαθηταὶ ἐρωτῶσι περὶ ὧν ἀμφιβάλλουσι, καὶ τὰ φροντιστήρια, ἐν οἷς δίδονται δοκίμια τῶν μαθητῶν πρὸς τοὺς καθηγητάς, ἵνα κρίνωσιν ἂν καλῶς ταῦτα ἔχωσιν, ἂν τὰ ἴδια συνέχωνται μετὰ τῶν ἀρχῶν καὶ ἐξ αὐτῶν ἀνεπτύχθησαν· ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ τῆς γλώσσης σαφήνεια προέρχεται καὶ ἡ κρίσις ὀξύνεται καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν πνεῦμα ἐγείρεται. Ὅτι δὲ ἐν τοῖς διαγωνίσμασιν ἀπαιτεῖται καλὴ θέλησις καὶ πᾶν σόφισμα πρέπει νὰ ἀπομακρύνηται καὶ ἡ πληροφορία νὰ διώκηται, τοῦτο εἶναι ἤδη φανερόν.

Μετὰ ταῦτα δὲ ἀσκεῖται ὁ μαθητὴς καὶ εἰς ἰδίαν ἀνάγνωσιν καὶ εἰς οἰκίας σκέψεις καὶ εἰς συγγραφὴν. Ἀνάγνωσιν δὲ λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν τὴν τῶν ἐφημέρων, ἀλλὰ τὴν τῶν πηγῶν· διότι αὐτὴ καὶ μόνη ἐνισχύει καὶ ζωογονεῖ τὸν νοῦν· ἡ δὲ τῶν ἐφημέρων καταπονεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ μαραινεῖ τὸν νοῦν καὶ μὴ συγχωνευθεῖσα καταβροχθίζει τὸν ἀναγινώσκοντα· διὸ ὁρθῶς λέγει ὁ Εὐγένιος τῷ ἀναγινώσκοντι (ἐν τῇ προοίμῳ τῆς λογικῆς) ὅτι τὰ κακὰ πονήματα, καὶ τοιαῦτά εἰσιν ὅλα τὰ ἐφήμερα καὶ αὐτὰ τὰ μυθιστορήματα, παρέχουσιν ἀηδίαν καὶ πολλάκις ἔμετον, ἀνορεξίαν, ἀποσιτίαν ἀνάγνωσμάτων καὶ λόγων, ὅθι τῷ θεωρητικῷ βίῳ ἢ νέκρωσις· διότι τὸ τοιοῦτον φαγητὸν οὐ μόνον ἀνορεξίαν ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ ἀτροφίαν καὶ λιμὸν καὶ φθοράν.

Ἡ ἀνάγνωσις δὲ ἀνάγκη νὰ γίνηται κατὰ τινὰ τάξιν καὶ ἴδιον σκοπὸν καὶ ἐκ τῶν εὐκολωτέρων εἰς τὰ δυσκολώτερα· ὁ δὲ μὴ εὐρίσκων δυσκολίας πρέπει νὰ ἄρχηται ἀμέσως ἀπὸ τῶν καλλίστων ἔργων. Ἐάν δὲ ἡ ἀνάγνωσις γίνηται ἀτάκτως, τότε εἰς τῶν ἀναγινωσκόντων τῆς καρτὰς εἰσέρχεται σύγχυσις.

Καθ' ὅσον δὲ τὸν τρόπον τῆς ἀναγνώσεως ἀφορᾷ, πρέπει ὁ ἀναγινώσκων νὰ ἀναγινώσκη μετ' ἐπιστάσις καὶ βραδέως· διότι οὕτω ποιῶν συνειθίζει εἰς τὸ μετέπειτα νὰ ἀναγινώσκη καὶ ταχέως καὶ ἀκριβῶς. Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἀναγινώσκων οικειοποιεῖται τὰ ἀναγινωσκόμενα, ἄλλως δὲ διέρχεται ταῦτα ὡς διέρχεται ὁ διαβαίνων τοὺς λίθους τῶν τριβῶν. Ἀρξάμενος δὲ νὰ ἀναγινώσκη τι δὲν πρέπει νὰ ἐγκαταλείπη τοῦτο ἡμίτελος, οὐδὲ νὰ μεταβάλῃ ἐξ αὐτοῦ εἰς ἕτερον, πρὶν ἢ αὐτὸ ἀναγνώσῃ, οὐδὲ νὰ παρασύρῃται ὑπὸ βιβλίῳ ὥραϊαν ἐχόντων γλῶσσαν, οὐδὲ νὰ ἀφοσιῶται εἰς ἀνάγνωσιν μυθιστορημάτων· διότι, καὶ ἂν ἐν αὐτοῖς ἔξοχοι πολλάκις σημειῶνται χαρακτῆρες, ἐπικρατεῖ ὅμως ἐν αὐτοῖς ὑπερβολή, δὲν τηρεῖται συνέχεια ἰδεῶν, ἢ κεφαλὴ τοῦ ἀναγινώσκοντος συγχέσται, ἢ φαντασία αὐτοῦ ἐξάπτεται καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ ἐξασθενίζεται. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀνάγνωσις μυθιστορημάτων παρέχει χαλάρωσιν καὶ τὴν διασκέδασιν ἔξιν ποιεῖ καὶ τὸν ἀναγινώσκοντα εἰς χεῖρας τῆς φαντασίας παραδίδουσα καθιστᾷ αὐτὸν ὄνειροπόλον, ἔχουσι καὶ ὁ Κάντιος (1) καὶ ὁ Θείρτιος (2) δίκαιον ἀποκαλέσαντες τὸ εἶδος τοῦτο τῆς μορφώσεως ὁ μὲν νόθον, ὁ δὲ φυτὸν παράσιτον τῆς ἐπιστήμης· διότι ἡ ἀνάγνωσις αὐτῶν ἐξασθενίζει τὰς νοητικὰς τῶν νέων δυνάμεις, ἐκβάλλει τὰς ἐθνικὰς ἀρετὰς καὶ τὸ βᾶσιμον καὶ σόβαρον τῆς παιδείσεως, καὶ μεταδίδει ἐπιπολαιότητα καὶ εἰς τὰς γνώσεις καὶ εἰς τὰς πράξεις. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ τούτων ἀνάγνωσις καὶ τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα καὶ φρόνημα καὶ τὴν ἀγωγὴν καὶ παιδεύσιν διαστρέφει, πρέπει ἡ νεότης ἀποφεύγουσα αὐτὴν νὰ στρέφῃ τὴν διάνοισιν αὐτῆς εἰς ὠφέλιμα καὶ σπουδαῖα καὶ εἰς αὐτὰ τὸν πολῦτιμον χρόνον αὐτῆς νὰ δαπανᾷ.

Συλλέξας δὲ ὁ μαθητὴς δι' ἀναγνώσεως καὶ σκέψεως ὕλην ἐπιστημονικὴν ἱκανὴν πρέπει νὰ κάμῃ ἐπεξεργασίαν αὐτῆς. Πρὶν ἢ ὅμως τὴν συγγραφὴν ἐπιχειρήσῃ, πρέπει νὰ συλλάβῃ

(1) Anthropologia S. 143.

(2) U. gelehrte Schulen 2. Abth. S. 198 καὶ 303.

τὴν ἰδέαν τοῦ ὅλου καὶ ἐξ αὐτῆς νὰ διατάξῃ τὰ μέρη· διότι τὸ ὅλον ἐποπτεύων γράφει ἀρμονικῶς, ἐπιμελῶς δ' ἀσκούμενος καὶ καλῶς· ὁ δὲ ταῦτα μὴ δυνάμενος κάλλιον εἶναι νὰ μὴ συγγράψῃ μιμούμενος τοῦ ἀρχαίου σφραῖ τὸ λόγιον τοῦ εἰπόντος ὅτι δὲν συγγράφει· διότι ὡς μὲν βούλεται οὐ δύναται, ὡς δὲ δύναται οὐ βούλεται.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐπιτυχία τῆς πανεπιστημιακῆς σπουδῆς κρέμαται καὶ ἐκ τοῦ πανεπιστημιακοῦ βίου καὶ διὰ τοῦτο ὑποτίθησιν αὐτόν, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ λεχθῶσι τινὰ καὶ περὶ αὐτοῦ.

Γ' Περὶ τοῦ πανεπιστημιακοῦ βίου.

Ἐπειδὴ οἱ σπουδασταὶ διάγουσι βίον καθεστηκότα ποιοῦντα αὐτοὺς πρὸ τοῦ τακτοῦ χρόνου γηράσκουσιν καὶ πάσχοντες ὑπ' οὐδενὸς εὐφραίνονται, ἀλλ' ὑπὸ παντοίων καταβιβάζονται, πόνων, παθῶν καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων, πρέπει νὰ λαμβάνηται πρόνοιά τις περὶ αὐτῶν.

Ταῦτα δὲ τὰ ἐκ τῆς τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος μονομεροῦς μορφώσεως κακὰ ἀποτελέσματα φεύγοντες οἱ ἀρχαῖοι ἠγωνίζοντο τὸ μὲν σῶμα εἰς ὑγιᾶ κατάστασιν νὰ τηρῶσι διὰ τῆς γυμναστικῆς, τὴν δὲ ψυχὴν διὰ τῆς μουσικῆς, τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν (1)· διότι ἐδόξαζον ὅτι ἡ τῶν σωμάτων ἕξις διόλλυται ὑπὸ ἡσυχίας καὶ ἀργίας, σώζεται δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑπὸ γυμνασίων καὶ κινήσεων. (2).

Οἱ δὲ νεώτεροι συντελεστικὰ πρὸς ὑγιείαν καὶ εὐεξίαν μέσα ἐθεώρησαν ἐκτὸς τῆς γυμναστικῆς καὶ τὴν τοικτικὴν διαίταν καὶ τὰς τάκτικὰς κινήσεις καὶ τοὺς περιπάτους καὶ τὰς ὁδοιπορίας κατὰ τὰς διακοπὰς καὶ τὴν καθαριότητα τοῦ σώματος, μάλιστα δὲ διὰ κολυμβήματος, καὶ τὴν ἵππασίαν καὶ τὸ πῆδημα καὶ τὴν κυνηγεσίαν καὶ τὴν σπαρτασσίαν καὶ τὸν

(1) Ὡς ἀριστα περὶ τούτου ἀναφέρει ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ II' τῶν Πολιτικῶν καὶ Alex. Karr Aristoteles Staatspädagogik. 1837.

(2) Πλάτων Θεαιτήτης 133. Πρωταγόρας 320. Γοργίας 486. Πολιτεία Γ', 410. Ἀριστοτέλης Ῥητορ. Α', 8. Ἠθικαί, Νικομαχ. V, 13. Πολιτικά II' 3.